

Михаил Сергеев

Титаклыме порылык*

Висагель, журналист,
партийный работник
А. К. Эшкиннин кызымыж рывч

«У пмыш» журналын редакторнылан А. К. Эшкиннин марий автономный областын паша ышташ кызымыжыне шоген. 1924 ий 8 январыште РКП(б) ЦК пеленсе марий секцийн заседанийыштыже тудо, Москва гыч кайымылан ийра журналын редакторжо лиян ом керт, малын да редколлегийым ышташ темлен. Тунам кум еган редколлегийым чумыренит. Тушко В. Е. Бельскийым, Г. И. Голубинным да А. Д. Кедровым шуртенит.

У верыште паша ышташ тугалмыжым онычтымо деч ончыч эше кытым палемдаш уто омыд. Москваште Эшкиннин да тудым вуылатыме секций (ончыч бюро маналтын) тўраб олаште кышы марий студент-влак верч чот шогенит. Чарла гыч толшо уна-вланымат сайын нацлиян тыршенит. Мутлан, 1923 ийыште почылтыво Ял озанлык да куотарво-промышленный выставкын пашам ыштымж годым. Марий областын онычтан шонымыж берген «У пмыш» журнал «Марий область выставкын мом конда?» заметкыште каласкален. Област гыч выставкын 300 ег толшып, малын возен. Ик мондалдыме событий — тудо Чарласе педтехникум гыч хорым (нызыт тудым Палавтайын хорко малына) выступатлымыже. Марий секций вуылатыше Эшкиннин, тиде коллегия берген онычтыч турмынланен, 1923 ий 5 сентябрьште Выставкомын тытай серышым колтен:

«Из Марийской области на выставку прибыла группа — хор марийских ансамблей, слушателей Краснококшайского марийского педагогического техникума, в количестве 34 человек. Необходимо предоставить им возможность осмотреть все достопримечательности города Москвы, в частности Кремля. Помимо этого, крайне желательно предоставить им возможность быть на опере в Большом театре, в Кинематографии.

Марийская секция просит оказать содействие в осмотре Кремля, кинопланового разового посещения Большого театра и одной из студий Кинематографии».

Тиде выставкыште марий калыкын мом онычтымын берген, кузе Мос-

кваште И. С. Палавтайын хорко выступатлен — К. Исакковын «Марий шўшык» романыштыже кымынар сўретлыме, но чыла тидым але марте келгым шымыме омыд.

Марий областыште А. К. Эшкиннин 1924 ий январыште ышташ тўгалым. Тудым тышке пашам кыдымо берген эше 1923 ий 4 сентябрьште партий обком беронто калашеныт. Амалже тыгай улман. Обкомын агитпропотделкын вуылатыше П. И. Андреевым калык образований отдел вуылаташ шогалтенит. Сандеше партий обком агитпропотдел вуылаташ А. К. Эшкинниным темлен да тудым писыпрак Москва гыч колтан РКП(б) ЦК деч йодым. Толашыме темлы, но марий секций вуылатыше омын веле. Октябрь тылзе мучаште партий обкомын пленумыштыже лиян, препайыште олаен. Поснак радамын печать берген каласкален. Тылеч ончычак партий обком кок газет олаеш «Марыкомын вестникше» лўман ик газетым гына (тудыжымат кок йылме дене) лужтан пунчалын улман. Андрей Карпович тидым ваитарон ойлем, уларакше — ик газетым кок йылме дене лужмо шотышто. Тунам газет кужо леш, лужмо еглан огай материалым кум ок керт, малын.

Партий Центральный Комитетын печать подотделне «РКП(б) Марий обкомын вестникше» берген А. К. Эшкиннин деч эше шонымыжым каласкын йодым. 1924 ий 8 январыште кытымо нашмуштышто тыге палемден: кытым да онсам арам кышымы олаеш берсе газетым кылыдаш кўлен. Марий областыште ик ЦК(б) наре коммунистлан (тылеч палыже марий, руш йылымач начарын пала) «Вестникым» лужтан кўлашымо уке. Обком шже материалкым газет велен лужмо билетенеш печатлен кертен.

У верыште паша ышташ Эшкиннин РКП(б) ЦК Оргбюрон 1923 ий 21 декабрьште лужмо пунчал почош толып да партий Марий обкомын агитационно-препарационный отделжым вуылаташ тўгалым. 1924 ий мартыште тудлан «Ишкар кече» газетым редакторлаташ

* Мучаш. Тугалтышыже кымыншо номерыште.

пузыт, а пел идымк гыч «Марийская деревня» газет редакторлан шогалтеныт. Тудан мола соммымет шукташ пернен. Андрей Карлович толмеке, оичтысо пашаеи-алак пушылан Ушанем пуымо пашам шке Убачышт кудалташ тыршныт. Теве отдал кудалтышылан ик жап иштеше А. В. Васильев (1923 ий октябрь тылзе гыч) 1924 ий 25 февральыште «СССР ЦИК Известий» корреспондентше паша деч утараш йодын. А. К. Эшкениным тудым олмеш шогалташ толмаш да тидым берген «Известий» уэргареныт.

Эшкенин велылык деч лудым огыл. Тудо Марий областыште агитационно-пропагандистский пашам вянгаден колташ, тятан марий печатын рольжым пöталаш чот тыршен. Тиданже газет-алак бир кумда антым чумыраш кўлым, корреспондент радимым кумдангыш илыш йодын. «Пошкар кече» газет редакторын ойже почеш 1924 ийыштак самырык корреспондент-алакым тумыктымо кружок почалтын.

Марий корреспондент-алакын областной съездышт 1925 ий 20—23 январьыште эртен. Тудым А. К. Эшкенин тыгай мут дене почын:

— Иалтыш-алак, ик пеш куту пашаже погынен улмыд, марий калыклар пеш кўлешен соммым ишташ толмы улына. Тыгай погынымаш марийын «50 ийым огыл. Октябрь революцийын полшымык дене тыгай погынымашым эртараш арыкым палым улына.

Корреспондентын пашаже пеш пеле, пеш куту. Корреспондент — Совет властын, Коммунистический партийын ишчече, пылышыже, манаш леш..

Революций деч окпо марийын шоган кыжгажат уве иле. Юмо берген, вера берген веле воаш леш иле. Совет власть арыкым пуымо дене момнан шкена газетна леш, шуко тўраб кыганна печатлалтын. Газет пашам адекват утларак вянгадыш таче тышке погыной улына.

Погынымаште куд йодым кыгапалдын. Перный кыктымо дене докладым А. К. Эшкенин иштеш. Тудо Совет власть ивлаште у кылым чогымо да тиде пашаште печатын берже берген каласкален, ты пашам вянга толмо кырыкым лончылен пуэн.

Корреспондент-алакым погынымашышт толшо-алак «Пошкар кече» редакцияште жидылым выставкым оиченыт, газет пашаеи-алак дене вачлыныт. Тушто Н. С. Мухлин ише почаламутышым лудым. Погынышо корреспондент-алак конклаште вич коммунист, илдеш комсомолеш лийыныт, иче ег тунктышышылан иштеш, иче ветфельдшер улмаш. Чыладыт врасавыи гыч лектыныт. Кок корреспондентым газетым возмыштылаш почталыныт, шытырмеленыт. Погынымаш лўм дене «Пошкар кече» газетын берный редакторко В. А. Мухлилан саламлыманна телеграммным колтеныт, а Мария Палынична Ульянова—В. И. Ленинын шўжаржым— «Пошкар кече» газетын почетный корреспондентшылан сайленыт.

Марий печатын вянгаден погыны берген А. К. Эшкенин партийный конференциялаште, пленумлаште, тўрлө погынымаште мутым луктын. Ятыр гана «Пошкар кече» деп «Марийская деревня» газет-алакым могай улмышт берген обном бюрошто ойлеш. Ик еглан кум куту пашам шукташ шогаш — обномышто ишташ да кок газетым редакторко лянш — куштылго огыл улмаш. Тидым 1925 ий 29 сентябрьыште эртыше бюрошто палемденыт. «Монгыч, Эшкениным редакцияште гына пашам иштатлаш», — ойым пуэн тунам обном бюро член Рыбаков. Бутений редакций пашаеи-алак шукмдыш, кунылан болпаш кўлым берген ойлеш. Туге гынат Эшкенинлан кум куту соммым шукташ шогаш 1927 ий март вонго берген, тугач ара идалымет пеле кок газетым редакторко лянш, 1928 ий октябрь тылзе гыч «Пошкар кече» газетым да «У ий» журналым редактироватлен. Тудым пашам иштəманк Голым газетла пелеш «Араш ден Кестен» да рушла «Дубнушка» мыскара журнал-алак шочыныт.

Вич ий конклаште, 1924—29 ийлаште, А. К. Эшкенин Марий областыште печатын вянгадымашлаш шуко айрым пуэн. Партийный пашаеи, редактор соммы. Тале журналышт улмыкым оичкытен. Газет ден журналыште тудым возымо ятыр шўдö статья ден аметни рушлат, мэрлат лектыныт. Пашаеи ден алысе корреспондент-алак дене чўчкыдын вачлыны, пуылаш пайдале ойналган дене эрек болше шоген. Тиданже тудым паша омышо ситен. Тыршымыже арак лянш огыл. Областыште райселькор радан ий гыч ийыш кышкыш. Нуным конклаште газет пашам шагал палыше, пел шенчыманнаш егат шуко лийым. Тыгай-алакылан могай-тылат погыным пуаш маным, А. К. Эшкенин 1929 ийыште «Алкор йўн» кыган луктын. Оичмылутышто автор тыге палемден: «...Райкор деп алкор погынымаше мден, алак кыга гыч тунем кертыт. Погынымаше кыже алкор ичеш олен керт, кыган кыже лудым кертеш. Тиде кыган марий алкорлан палшыш луктына».

1929 ий тўлгалтыште А. К. Эшкенин Марий область гыч ик жапкан Нижегородыш вач. Партий обном бюрен 24 январьыште лужымо пунчал почеш. Андрей Эшкенин тылеш кум кече оичыч воаш:

«Пошкар-Олаште вич ий пашам иштимем конклаште пўтымы ганн актив улмын, вачталын. Икманяр болташ тиде жапыште нес организациылаште лийым шукташ, вузышто, курслаште тунемым. Мый гына ик организациыште кўкү жап шкетын кодынам, коды конклаште иктыже улам. Ешартышыман — ик пашаште. Тидыже пашаеи-алак у ий дече ишташ ок болшо.

Вич ий итуше лектын конкла пашам иштимем деч ара шкыкым: почеш воаш тўгалыман. Тылеш несна тазалыкымет алымо арыш вичталташ йодеш.

1924 ий гыч шодо чер дене ортазем, тидеке кумылым огеш пөятө.

Чыла тидым шотып палым, обком бюро деч мылам ЦК-н распоряжений-сынныже але Нижний Новгородын лектын калык йоным ышташ йодим.

Тыге А. К. Эшкниш Нижегородский крайын рѹдѹ олашыкыже — ыкытсе Горький олаш — каян да кон ий вара тушто пашам ыштен: очыч «Нижегородская коммуна» газетын рабкор-алак инструкторлап, а вара — «Красное Сормово» заводшышто. Туштак партучетышто шоген. Ячейка секретарь 1930 ий 20 октябрьшыте шужо харантерпекшыште Эшкнишнын кындаш тылазе конкенте ыштыме пашакым иштешлен. «Пашаште активный улмыным очыктем, партийны генеральный лийныжым ылышыш тѹрыс пуртышаш верч пегтыдым шоген», — маным палемдем. Заводшышто Андрей Карпович кугу должностным ылым огыл — заводуправленийны секретарыже веле ылым, туге гынат аппаратыш пашакым саямлаш шужо боро ойым пуш. Мемнан пашыманште, тидеке А. К. Эшкнишлан сылнымутан произведенийны возаш кѹлаш материалым поган болшен, заводын чумыр пашакым ужаш йоным ыштен. Таклап ошмаварак Эшкниш «Красное Сормово» завод нерген очеркым возен, тудым пөснат саяктем луктып. Производственный темлап возимо тиде произведений марий литературыш у шулышым нурташ полшен.

1930 ий 4 ноябрьшыте партий обкомнын бюросышко А. К. Эшкнишнын Марий кытаг издательство куйлатмышлан пентыдемденит. Тудым усталышылан, автор-алак дене пашам ыштыме опытышлан Ушанен, издательствым йон Умбаке пентыдын шогалташ тылазешит. Андрей Карпович тудым пашакым очычат ужаш, ий шутымо семыи полжаш тыршен, но тунам газет-алак редакторлан тылач пөснат семыл ситен.

У пашашке тудо, калык малымна, покшым жергалтен пикым. Октябрь пайрем деч вара издательство пашаен-алак дене погынымашым эртарен. Тушто шунтышаш вадлача нерген кутыренит. Кок арал эртымеке, партий обкомнын культуропотделынныше писатель-алакым творчествыштым ынганде колтымо да школаныште тувениш-алакым учебникым амдылыме потышто лѹмны серышым возен. Тушто МАПП-ын (Пролетар писатель-алакым марий ассоциацийшыты) родамынам куштымо, редактор-алакым рабкорлашме, колхозлашме, стройкылашме колтымо да Марий автономный областын 10-шо илмыкшылаз сылнымут сборникым лужмо шотышто ой-кавзыным пуз. Учебник-алакым редактороватлыме дене серлагынан огыл, палемдем А. К. Эшкниш, пуным педагогика, методика вел гыч мотай улмышым очылгоч обломо пелем ыштымо советыште кыгашен ылым да пентыдемдыман.

Издательствын пашакым тѹн гычак саямлаш маным, 1931 ийыште аданат партий обкомнын веза, марла кытаг луж-

мым ик перыш — Йошкар-Олаш — чумырым нерген ылымным шогалаш (тунам марла кытаг Центроиздательствыштан луктыныт). Партий обком бюросыте тиде ылымным канашыме годым Москваште кытаг умбакыже саяктем ылышешит, мотай манап гыч, Марий издательствын типографический базыже лужна ылым, типографийшыте печатный машина-алак тоштемныт, шрифты ситен огыл, комкомы пекшытат механиком патак улмыш, садлаш гычманш куат дене ыштен жертын огытыт. Йошкар-Олашты у типографийын чогымешике, олык-орвел марий йылыме дене кытаг Москваштан лукташ, тушто марий (сидайым ылаш пунчалыныт.

Идалык мучаште марла кытаг Йошкар-Олашты веле огыт. Козьмодемьяншыштан лукташ тѹгалыныт, тушто Курьк марий издательство почалтыт. Издательство ден типографий конлашты шуктымо семыл рашемдалтып, типографийым куйлаташ пөсна ог шогалыт. Литературный пашаен-алакым амдылыме курсым эртарешит. Учебник ден пособий-алакым амдылыме нерген автор-алак дене кыгашыме. Чыла тидеке шукурак марла кытаг лукташ йоным ыштен. 1931 ийыште сылнымутан произведений конла гыч — Шабдар Осмын «Корине» повестыме, М. Шкетанын «Шурпо» пьесыже, С. Николаевын «Тревога» боча пьесымо да молет саяктемалтыныт.

Сылнымутан кытаг утларак лукташ 1932 ий 23 апрельшыте литературно-художественный организационный пужен ыштыме нерген ВКП(б) Центральны Комитетын лужмо пунчалжаш чот полшен. У ылым верч шогышо писатель-алакым творчествыштан пугунамсе деч коч ыкыгаш тѹгалаш. 1933 ийыште издательство Шабдар Осмын, Олык Ипайыш, М. М. Ивановын, Н. Тлупынын, Е. Садороннын почаланут сборникыштым, М. Шкетанын «Эрагоре» романыжым да моло художественный кытаг луктыт. Чумырыже палаш гыч, Йошкар-Олашты гыча 1934 ийыште 69 сылнымутан кытаг саяктемалтыт. М. Горькийын «Мышыл университетым», М. Шолоховын «Савырыме сбереж», Н. Островскийын «Бурс кузе пугуралтын» да моло повесть ден романышты марла лектыныт. Издательство боча-алакылат патак огыт кытаг амдылене.

А. К. Эшкнишнын лѹмжѹ писатель организационный дене чак ымыдалтып, тудо ыш 20-шо ылаштак мут мастар-алакым первыш погынымашыштым эртарен. А кынам МАПП-ым пөшке нерген мут лектын, Андрей Карповичлан оргкомитет куйлаташ Ушанен пуныт. 1930—1932 ийыште Марий писатель ушемым куйлатен.

Кумылымшо йлаа амдылене Эшкниш немнан алысе кындаш чапаныше «Гигант» советшышто пашам ышта. Северо-Кавказский крайысе совхозын А. К. Эшкниш 1933 ий мучашты тодыт. Тудо тыште понтотделын «Гигант» газет редакторлан 4 ноябрьшыте ышташ тѹгалыт. Пытартын гыча тиде газетым 1935 ий 20 декабрьшыте подписатлен.

Варарак нуьмо характеристикашты палеждыме: «Эшкниин Йолташ иже пашажым сайын шуктем шоген, партийын ливийжым влывиш пуртышан верч кучедалын. Политотделын газетным редактриватлыме деч посна итыр партийный порученийш шуктем, политшколын да партий историй кружокым вуылатен, литература темылан лекцийым лудын, вызытсе политика берген докладым иштен. Партий член да газет редактор семым, Эшкниин «Гигант» совхозышто пемержым пентиде большевик да сай Йолташ улмыным ончыктен». Тыгдымак тудо «Гигант» совхоз кудемыште «Правда» газетын внештатный корреспондентше лийын. Тидым 1934 ий 28 мартыште нуьмо удостоверений пентидемда. Тушто «Правда» газетлан телеграммным льготный тариф дене колтан корреспондентын праваже ушентаралтын.

Мылам «Гигант» газет номер-влакым ончен ланташ йол лийын. Мо шивчалан перна? Андрей Карнович тиде газетын страницалаштыже шкенжым тале журналвет семын эше ик гона ончыктен. Кание галк номерыште тудын возмыже дарты. Шке лум дене, псевдоним дене. Шукыж годым статья, корреспонденций, заметка мучаште как буква гына шоген: А. К.—тиде Андрей Карнович. Вокен тудо пасу пашан ончыл өгнө-влак берген, кузе нуно нумнашшо ийлаште чапле шурным ончен кушманят, кузе зерносовхозым чапным ийлашым, тышке толшо уна-влакым кончидымат да у семын иштан молымат тунмыктым.

Редактор А. К. Эшкниин газетын активным иштатмо, корреспондент-влак тушыктымо верч чет шоген. Газет редакцияй илем печат кабинетым почын. Пашазе корреспондент да шырдык газет редактор-влакым итыр погырдымашытым эртарен. 1935 ийыште Эшкнииным Азово-Черноморский крайыште эртаралтыше рабкор-влак слетыш дезетатлан сайлонят.

Паша онгай да шуно лийын. Андрей Карновичлан тидым у шўлыным нуно. Творчествожым ийлашым полшем. «Мый шкемым писательлан ом шотло,—вокен варарак А. К. Эшкниин.—Туте гынат инем шутымо семын «Гигант» зерносовхозыште влывем годым марий илыш гыч йочалан сыйнымутан кынам вокенан. Кытанте Йорло ен эрсын Октябрь революций деч ончыч орланен влывыжым да тунамсе школым, вара тиде героини граждан сар жапыште агитаторлан комитыжым, класс кучедалмашым ончыктым. Кына мучашыште тиде героини Марий областыме активист леш. Пешкар-Олаште кўртныф корно почным ончыктымо дене возмем шыта. Кына орапекше ияч печатный лист вара».

Тыште Андрей Эшкниин возмыжым могай жапын лурным палежден огыл. Мемнан шондымаште, автобиографический очерк улмаш дыр. Кызыт тидым каласан йўб, молан манап гыч, рукопись аралат кодым огыл.

Марий областылаж пашазон-влак кўлы-

мыт. Сандене 1935 ий 8 майыште партий обком бюросшто А. К. Эшкниин шотышто лўмын канишымт. Тылеч ончыч Е. Е. Сидоркина, очыш, Андрей Карновичлан серышым колтен да вазмутым налын, тушто Марий областной организацииш паша иштан пўртылаш Эшкниин тореш огыл улмыным ончыктен. Сандене бюро тыгай пунчалым луктын: «Эшкниин Йолташым, Северо-Кавказский крайысе «Гигант» совхозыште газет редакторлан иштатым, ВКП(б) Марий обкомы расформированийшыжыме областыме издательский паша пуйлатымаште кучылтан партий Центральный Комитет деч колташ йодаше».

Шочмо-кушмо вер-шўрыш А. К. Эшкниин идалык мучаште гына салырен шуктен. Тудым партий Марий обкомы бюросышто кына издательствым вуылатан 1935 ий 29 декабрыште пентидемденят. Тыге тудо эше идалыкыт пеле марий издательствым вуылата, тудын пашажым вараден колташ тырна.

Издательство пашалан эше утарак вараган полиграфий база ситыдыман шалап огыл чаракым шынден. Кошмо-демьянскыште революций деч ончычак почмо типографий могай улман, тугаж коды. Пешкар-Олаште шрифты очалык чўд, печатный машина шалап лийын, у техника эрыш шындаралтын. 1937 ийыште гына типографийым ливитиш дене бойдарыме, ротационный машинам шыдалыме берген вадмышым ийлашме.

А. К. Эшкнииным издательство паша верч тургыжлашымыже эралат кодшыжымынчр серышым гычат раиш коеш. Иктыже 1936 ий 3 октябрыште воялатыш: «Кодшо ий июль деч вара канидымылан кўра шутырак чет номытым. Книлейлан ийдылаттыме годым шегаж гынат пеле каниме кече огыл, ияч сутна дене пашам иштан вереште (кынам лужык ияпыште), Талалык шотышто мотыш ончеш лий, туберкулезым кодшыже алят ул. Садлан лийын, 10 октябры гыч кынам колтан йодан».

Варарак ий мучаште, адан шыгыр паша тўгалеш. Адан Маргозыште тўг редакторлан ончыл пуаш йодан. Редакторлан Голубкин Йолташ пеш калаша вл. Мыланем шкетланем пашам сонган пеле. Печать пўрт строительство да мойн шуко жапын палыт.

Адан ончыкшо марксистский литературным итыр лунташ тўжалыме денат Маргозлан влн, марла сай шивчыше ен кўлеш.»

Марий литература влывыште иштатмо ик суалы пашалан А. С. Пушкинын почмыжлан 100 ий темме вочым палеждымаш да поэтын произведенийыже-влакым марий илмыш кусарыман шотлалтеш. Эше 1936 ий шондыман Пушкинын кусарыме произведенийыне-влакым редактриватлаш партий обком секретарь Н. Н. Самыклан ўшамен пуэмыт. Организаторский пашам утаракшо А. К. Эшкниин эртарен, Марий издательствын чўдылыжым шижын, тудо 1936 ий 10 июльыште Москвашы тыгай серышым колтен:

«В связи со 100-лет. юбилеем А. С. Пушкина Марийским издательством намечено издать ряд его произведений на марийском языке. Наш издательский план находится в Пушкинском комитете.

Ввиду отсутствия у издательства средств мы просим, чтобы Пушкинский комитет отпустил нам средства на перевод и издание произведений Пушкина.»

Чыла шонымын А. К. Эшкинин шуктен кертмн огыл. 1936 ийыште Марий кундеммыдаг троцкист-влак каштареш «кучедалмыш» авалта. Эш ошчыт В. А. Мухным кучен нагтаеныт, тудым партий радам гыч лунтырыт. ВКП(б) геркомын пунчалжым пегыдымылан шотлен. Мухны партий обкомын апелляцияшым пуза. Но тиде йодмаш арал айып, В. А. Мухным троцкист семын титакленыт, пуйто тудо 1917—1918 ийлаште шоча эсер партийыште шогымыжым шыатен, шпартышыжлан «Ужара» буржуазный газетым редакторлатлен. 1936 ий 19 августыште «В. А. Мухным литературоведческий пашалаштыже троцкистский контрабанда мерген» йодмын марий писатель-влакын погынамашыштыла кыргашан тушкем нуэныт.

Тидым годым газеташте Андрей Эшкинин пропагандист-влакын пашаштым савыдыме мерген каласкален, партийный тунеммынмач начарын псыдымыжлан Поншкар-Оласе парторганизацийым шытален. «Причины плохой работы кружков политучобы» вуймутон статьяже «Марийская правда» газетеш лектын.

Газеташте А. К. Эшкинин калык коллаште кыргаш шарыме мерген атыр материалым печатлер. «Дать книжку подхвостной деревне» («Марийская правда», 1936 ий 8 апрель), «Марксистский литературный пуаш» («Марий коммуна», 1936 ий 5 май) да моло статьяште Андрей Карповичын тургыжланымжым шыкына. «Радиоузельын «моклакаже» (1936 ий 16 октябрь)—А. К. Эшкинин «Марий коммуна» газетеш лешке ик пыртартыш возымыно. Тиде серышыште автор радиокomiteтын пашаштыже ушло ситыдымаш мерген мутым умбакыже шуен. «Кастене марла увертышым пеш шуйшыш пуат,—вожен автор.—Марлажат начарын мулат, адалк кокла гыч руш мурымат локтыл колтат. Южгунам патефонным шындат, да тудо тек «сыр» да «сор» нарыштылаеш. Эрднат газет уверым черке псаломшыкка эгырен лудыт. Кастене гын (коммунам кум-шыл кече почела) эртак оперым «фудат але сыпанымут увертышым час углалан шуат...»

Пыртартыш возымыж гыч пьескаж «Червер пайрем» репортаж («Марий коммуна», 1936 ий 23 июнь) да С. Г. Чавайнлаш пленкыме шарыманш (1936 ий 30 декабрь) кумылын лудалтыт. «1907 ийыште Озангысе учитель семинарийыште 1905 ийысе революцийын тул ойгышо изыпак волгантын шоча. Революций мура да митингыласе шусе мут-влак семинарий пырдыным шерталтыт. Тунам, Сергей Григорьевич, тунемше марий революционер вонтекот шоген, марла почеламут лудметым пеш шарнем. Шочмо

ийлымыла дене возымо сылже почеламутым колмыштым. Мемнан чонна йымартен, шумна-кызна тунам тодыто»,—вожен А. К. Эшкинин.

С. Г. Чавайнын возаш тунгалмыжлан кужло ий темме кечым пеледыманш писательын чашшым пблталын да уло марий калыкым куандарен. Но тиде куан кужун шуйшен огыл. 1937-ше лашенын. Иктым, вожем кучен нагтаеныт, кертмн чотлыкым шыдалыныт, шумныштым лунен пуштыныт...

Уста пашон-влакым амал деч посна турлаб паша гыч корандыман, пуным троцкист маным да коло семын титаклыманш издательствыланат куту эштерым кондон. 1936 ийыште кысга дужмо паша пелывлан гына темме улмаш гыч, вес ийыже 29 процентын вожен. Курлытын шуко чылае шоныман. 1937 ий 11 апрельыште А. К. Эшкининымат кучен нагтаеныт.

Арестоватлымыко, кок кече гыч Андрей Карповичым йодмыштыныт. Тунгалтыштаг каласен: шмогай националистический организацийыште шоген огыл, тыгай пашам эртаренат огыл да титаклымылан кашмутым пуэн ок керт. Туге гынат, пачаш-пачаш йодыштык, титакан улмыным шентыдыдынышт улман. Молан нагавым арален? «Иктаж-могай шонымаш дене огыл, а вургем конлаште кийылтын,—вашештен Эшкинин.—Кок астрон дене ном ышташ леш?»

Марий кундем дене кылым кучыме мерген тыге ойлен: кылымшо ийлаште, 1924 ий марте, Марий кундем деч брдыктб лийынам. Да, иктан кум гана Черлаш толым наенам, но шмогай осал шоныманш дене огыл. Кумлымшо ийлаштан брдыктб, «Гыгант» совхозыште, ышташ логалын.

— А Марий областыште ыштымыда годым?—Йодмыт тудым деч.—Националист-влак каштареш кучедалында?

— Чыч, нич ий годым областной газет-влакын редакторыштыла ыштенам. Да тунам националист-влак каштареш ситышын кучедалын омыл, яндар кудым пуным лукташ болшен омыл. Тидым титаклаш шотлаш гыч келе?! 1927 ийыште Петр Ильич Андреев дене шыраш Марий областын Татарий дене ушкымо керч шогенам. Пери шоныманш дене...

А. К. Эшкининым йодыштыме годым, мутат ука, коло ешын ойлыштыштым кучалтыныт, чылажымат чылаш шотленыт да кара молымат чыла тидым мерген каласкалаш таратеныт. Тесе 1937 ий 20 февралыште М. И. Веткин пеш шуко ет мерген ойлыштын. Кб могай перыште националистический организацийым ыштышан керч «кучедалыне» да «тыршон». Мутлан, Мария Андреевна Яни эше Шернур подкурсыште тунеммыж годымак тыгай койышым пуйто ошчыктен, а кызыт гын Яраг воже шке йерже тункам поган теча. 1937 ий 21 февралыште куну показанийым В. А. Мухны пуэн. Пуйто Андрей Карпович, Сорново гыч толмекыже, террористический акт мерген Владимир Алексеевичлан ойлен. Москваште гыч тыгай койышым В. Т. Икманов ошчытен.

«Моло-алакып каласкалымын» (тиде мут пеш колшеник ок тол, Чынык деме—каласкалыктенит да вара кагазеш, кекше листаш, возен пазым пентудемдан облышылан видым пыптыктенит), патын чумырен, шуко егын титаклаш куталтыныт.

1937 ий 20 ноябрьшто титаклыме ег-влакым, куным ноклаште С. Г. Чавайным, старший лейтенант Карачаров шке бодыштым, Молоя Сергей Григорьевич ия жап шке начерыштыже «Гиганте совхозышто пашам ыштымуж деч вара Йошкар-Олаш толшо Эшкениным эшкен? Тидымат титаклаш шотленит. Бодыштыныт Ф. А. Смирновым (тудым, Андрей Карнович Вятско-Ветлужский край воря шоген, тушко Марий областынат пурташ тыршен, маным ошлен), Т. Е. Тимофеевым (кумло мек еган «националистический организациыште» А. К. Эшкениным ошчытен омыл гынат), П. К. Карповым («Марий ял» деч «Йошкар кече» газет-алакым пуйто А. К. Эшкенин ушыктен, марла газет куторышто илыше егын мектен возен, думын нопгам луктым), В. Г. Ашкениным, И. Н. Смирновым да молымат. Кажныже марий пашаен-алакым паш-ыш колшымыштым ушештарен, нуным националист радимыш лукташ тыршен. Чын лийше фактым, эпизодым калык тушнем шонмашаным савыраш кы тыршен? Малай? Нине бодышлан ваншутым шуаш нуштылган омыл. Мутлан, А. Д. Кедрова Москваште пашам ыштымуж годым Эшкениным «шолым погынымашым» эртарымыж перген ошлен—тудым патерныште да Центросоюз гостиницыште. Вара партий обком секретаралан А. К. Эшкениным шогалташ кыламо перген пуйлатыше марий пашаен-алакым кутырымаштым шарналтен. Погынымыште Эшкенин ден Кедрова деч посна Бутеня, Смирнов, Шигаев, Бельский, Куанцов, Андреев, Петров, Голубкин, Чернышев, Мухин лийыныт. Вот тылат контрреволюционный организаци! Тыгайланок шотлен, вара чылаштым кучен кытгашыт да шукаштым джен пуштыныт.

А. К. Эшкенинлан титаклыме кагазым 1937 ий 9 июльыште лудыктеныт. Следственный тылец ошчытат, варажымат шуйшен, 1938 ий 7 май марте, Кажыны облымыжым Андрей Карпович пален шунтен омыл да тудлан С. Г. Чавайным, В. А. Мухиным, А. Д. Кедрован да нолым облымыштым ошкыктенжат омыт. Куным Андрей Карповичым Подымж почеш П. К. Карпов (Пущерский) деме паш-лыктыныт да титаклым пентудемдан шоненыт, нимо шот лектын омыл—Эшкенин пентуде ваншутым пуэн, тудым нимогой титакше уке. Да лийынат кертын омыл, вет Пущерский—Эшкениным ученикше, тудым дене Москваште веле омыл. Йошкар-Олаште вярал пашам ыштен, шукаштан туныктен, а 1924 ийыште коло кум ияш Карповым партий членым кандидатлан пуртан рекомендациным пуэн (моло рекомендацыйым М. М. Токанов деч Г. В. Евсильев пуэныт).

Суд—ССР Союз Верховный судым Военный коллегийжым выездной заседанийже—1938 ий 9—10 майыште Озагыште эртен. Тушко, Эшкенин деч посна, вктымат пуртен омыт. Титаклыман заклетчениным кидыш палемкене, Андрей Карповичлан шоналташтыт жап ситен омыл. Эрлашыжым тудым закрытый заседанийым унаыктеныт. Икмыяр бодыштыныт. Возен шыденит: шоненжым титаклылан ок шотло, литературышто шонгылышым ыштылыман, но энтисоветский националистический организациыште шоген омыл, маным умылтара.

Пытаргыш мутышто А. К. Эшкенин тудым умбак лавырам кышкыше ег ноклаште В. А. Мухиным думжым ушештарен.

Шотым пазым омыт А. К. Эшкениным шум гыч лекше мутшым, следствий кайыме годым тудым облымыжым, тудым тазалыкым (шодо чер дене орлажен), а петырым деч ошчыт тудым ватыже коллен да мек вочаже тудыкеш нолым. (Эргыже, Агей Эшкенин, воч тудым Марий педагогический институт гыч калык тушманым эргыж семыи мек гана шоктен луктыныт, высший образоватыйым пазын шунтен, Кострома велле да Марий республикыште школ директорлан шоген, 1942 ийыште фронтыш каян. Сержант А. А. Эшкениным умырым тушман пула 1943 ий 9 декабрьыште кырым. Колымо вераштымо, нызгыте Херсон областыме Потемкин островышто, геройым думжым возыман памятникым шогалтыме).

Приговор ните лийы: джен пушташ да приговорым тунаман алышыш пурташ. Кагазлаште Озаг олам ошкытым. Кушан дженит? Садиктак омыл мо—айдемын пашымыже, умыржык нимолаш омыл кырымтыш.

Жап эртен. Сталиным личность, кулышым чараш лумке, шуко материалым уш оштен лекме. 1956 ий 31 октябрьыште А. К. Эшкениным пашанынат брдыжеш нолымо омыл. Ногыдыме, амал деч посна лумке приговорым корандаш пунчалме. Тиде документым СССР Верховный судым Военный коллегийже 1957 ий 3 августышто пентудемден.

1960 ий 29 декабрьыште А. К. Эшкениным Элеви Удыржылан официальной кагазым колтеныт. Тушто палемдыме: «Приговор Военной коллегии от 10 мая 1938 года в отношении Эшкенина А. К. по вновь открывшимся обстоятельствам отменен и дело прекращено за отсутствием состава преступления. Эшкенин А. К. реабилитирован посмертно».

Нызгыте шым ий тына паше шуктен Андрей Карпович Эшкенин. А могой кугу пашам ыштен шочмо калыкшилан, Совет эллан марий пресаныжым эргыже—Кугу Корамас марий! Агитатор, партийный пашаен, журналист, писатель, издатель... Тудым пашаже ошеш мондалт. Йошкар-Олаште Иял Кажыан эгерым шала серыштыже шоталтыше Сомбаткей микрорайоным у уремжылан 1979 ий 11 мартыште Андрей Эшкениным думжым пуымо.